

УДК 347.963(477)

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4.36>**І. С. Ковальчук**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національний університет «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Стаття констатує, що Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції. Досліджується принципи, зміст, сутність, функціонування та цільове призначення Державного бюро розслідувань, відображені як загальнотеоретичні погляди на ці правові категорії, так і характерні особливості роботи й організації зазначеного правоохоронного органу. З'ясовується місце Державного бюро розслідувань у чинному законодавстві, а також специфіка їх прояву у правозастосовній діяльності. Аналізується сутність і зміст таких основних засад організації та діяльності Державного бюро розслідувань, як верховенство права, законність, справедливість, неупередженість, незалежність. Зазначається, що утворення Державного бюро розслідувань має велике правове значення для суспільства. Створення даного органу говорить про те, що підсвідомо держава прагне перемогти злочинність посадових осіб вищих органів державної влади та правоохоронних органів України. Утвердження правових і демократичних засад у суспільстві залежить від того, наскільки ефективною та успішною буде діяльність ДБР, а неодмінною основою функціонування має бути прогресивне законодавство.

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, правоохоронні органи, компетенція, принципи, підслідність, злочини публічних осіб, міжнародний досвід, правовий статус, повноваження.

Постановка проблеми. Створення та формування Державного бюро розслідувань на сьогоднішній день є важливим питанням у забезпеченні реформування правоохоронних органів України. Система правоохоронних органів України в умовах адаптації до європейських стандартів перебуває в стані реформування, в контексті якого варто відзначити створення нового правоохоронного органу – Державного бюро розслідувань. Існування цілісної системи судових та правоохоронних органів, в якій кожний орган виконує покладені на нього обов'язки щодо розслідування кримінальних правопорушень, процесуального керівництва досудовим розслідуванням і судового розгляду на засадах верховенства права, законності та справедливості, дозволить покращити правову ситуацію у нашій державі.

Стан дослідження питання. Актуальність питання створення, функціонування та діяльності Державного бюро розслідувань була зазначена у наукових працях Є. Скулиш, В. Цим-

балюка, О. Клиничук, М. Моїсєєва, О. Усатого, В. Комашко, Д. Йосифовича, Г. Ульянова, О. Дрозда, Н. Бакаянної, О. Біденка, О. Скакун, Д. Гаврилова, В. Долежана та І. Шведова та інших.

Мета статті. Метою дослідження є правовий та теоретичний аналіз діяльності Державного бюро розслідувань, його місце у правоохоронній системі України, основні функції, завдання, сутність та зміст основних принципів функціонування ДБР.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи останні зміни в правоохоронній системі держави Державне бюро розслідувань України (далі – ДБР) – це новий державний правоохоронний орган, на який покладено завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції.

Мета створення даного правоохоронного органу – встановлення справедливості у суспільстві шляхом незалежного та всебічного

розслідування злочинів задля притягнення винних до встановленої Законом відповідальності, незважаючи на їхні посади, зв'язки та ресурси.

Державне бюро розслідувань у своїй діяльності керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, а також іншими нормативно-правовими актами, прийнятими на їх основі. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» являється основним спеціальним законодавчим актом, який визначає правові основи організації та діяльності ДБР.

ДБР має складний правовий статус і відноситься до центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом та до системи правоохоронних органів. При цьому окреслене місце новоствореного ДБР в системі органів державної влади розширює сферу повноважень даного органу щодо антикорупційної політики і водночас може мати негативні аспекти в плані досягнення конкретних результатів діяльності ДБР [1, с. 282].

Під час здійснення своєї правоохоронної функції Державне бюро розслідувань керується і включає в себе такі принципи, як: 1) верховенство права; 2) законність; 3) справедливість; 4) неупередженість; 5) незалежність і персональна відповідальність кожного працівника ДБР; 6) відкритість та прозорість діяльності ДБР для суспільства та демократичного цивільного контролю, підзвітність і підконтрольність визначеним законом державним органам; 7) політична нейтральність і позапартійність; 8) єдиноначальність у реалізації повноважень ДБР.

Для ефективної діяльності правоохоронних органів, а у даному випадку ми виділяємо Державне бюро розслідувань, необхідно є реалізація низки системних заходів: 1) забезпеченість правоохоронної структури професійними кадрами, а також здійснення постійного моніторингу діяльності підрозділів внутрішнього контролю з метою запобігання тиску на співробітників, запобігання призначенням на посадами всупереч передбаченим законом процедурам; 2) належне фінансування та матеріально-технічне забезпечення діяльності правоохоронної інституції структури; 3) запровадження нових форм, прийомів, методів аналізу протидії та боротьби з кримінальними правопорушеннями, підслідними правоохоронній структурі, розробка концепції її діяльності; 4) налагодження взаємодії як з правоохоронними органами, органами державної влади та міс-

цевого самоврядування в межах держави, так і зарубіжних держав; 5) дослідження досвіду діяльності правоохоронних органів і структур зарубіжних держав; 6) розробка нової ідеології та критеріїв оцінки ефективності виконання правоохоронною структурою своїх завдань; 7) оптимальна організаційно-штатна структура правоохоронної структури та постійне її вдосконалення відповідно до потреб розвитку держави; 8) сприяння здійсненню контролю за діяльністю правоохоронної структури усіма зацікавленими суб'єктами: влада, громадськість, міжнародні інституції тощо [2].

Про необхідність створення саме Державного бюро розслідувань для забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень неодноразово вказував у своїх рішеннях і Європейський суд із прав людини. Як вбачалось з подання Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини до Кабінету Міністрів України від 30.09.2014 року «враховуючи велику кількість рішень Європейського суду щодо України, якими констатовано не проведення ефективного розслідування, секретаріат Комітету Міністрів Ради Європи пропонує КМРЄ при розгляді питання про виконання Україною рішень Європейського суду зосередитись на проблемах ефективного розслідування, включаючи створення Державного бюро розслідування».

Закону України «Про Державне бюро розслідувань» Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції.

ДБР підслідні правопорушення, які вчиняються: 1) вищими посадовими особами – Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, членом Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, народним депутатом України, Уповноваженим Верхов-

ної Ради України з прав людини, Генеральним прокурором України, його першим заступником та заступником, Директором Національного антикорупційного бюро України, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, Радником або помічником Президента України, Головою Верховної Ради України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності Національного антикорупційного Бюро України; 2) службовими особами НАБУ та САП – службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора, керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю НАБУ; 3) особами, які вчинили військові злочини, крім злочинів, передбачених ст. 422 КК України [3, с. 156].

Як відзначають експерти, наділення ДБР функціональними повноваженнями щодо досудового розслідування злочинів, вчинених працівниками правоохоронних органів є дуже важливою для забезпечення очікувань суспільства від даної структури і можливість ДБР отримати повагу від громадськості та інших правоохоронних органів. Аналіз даної групи повноважень, якими наділяється ДБР, дозволяє визначити його як орган, діяльність якого спрямована на боротьбу з корупційними правопорушеннями, при цьому його повноваження чітко відмежовані від повноважень Національного антикорупційного бюро України у сфері досудового розслідування корупційних правопорушень, що має забезпечити уникнення дублювання функцій. Як впливає із зазначеного положення, визначаючи коло злочинів, які розслідуватиме ДБР, законодавець використовує персональний критерій, тому підслідність новоствореного органу можна визначити як персональну.

Державне бюро розслідувань України має перелік повноважень, до найголовніших повноважень належать такі:

1) брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері протидії злочинно-

сті, вносити відповідні пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України;

2) здійснювати інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань, вживає заходів до їх усунення;

3) припиняти і розкривати злочини, розслідування яких віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань;

4) здійснювати оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, на підставах та в порядку, встановлених законом;

5) здійснювати розшук осіб, які переховуються від слідства та суду за злочини, розслідування яких віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань.

Окрему увагу у даному дослідженні віднесемо системі Державного бюро розслідувань, яку складають: центральний апарат, територіальні управління, спеціальні підрозділи, навчальні заклади та науково-дослідні установи. У складі Державного бюро розслідувань діють слідчі, оперативні підрозділи, підрозділи внутрішнього контролю та інші підрозділи.

Організаційна структура Державного бюро розслідувань визначається Президентом України.

Державне бюро розслідувань очолює директор, до якого існують певні, досить жорсткі вимоги, які зазначені у статті 10 Закону України «Про Державне бюро розслідувань». Директором Державного бюро розслідувань, першим заступником Директора Державного бюро розслідувань і заступником Директора Державного бюро розслідувань може бути громадянин України, не молодший 35 років, який відповідає наступним вимогам: 1) має вищу юридичну освіту; 2) має стаж роботи в галузі права не менше десяти років (після здобуття вищої юридичної освіти); 3) має досвід роботи на керівних посадах не менше п'яти років; 4) володіє державною мовою; 5) не є членом жодної політичної партії; 6) не є і не був членом організації, забороненої законом або судом; 7) має високі моральні якості та бездоганну репутацію; 8) за станом здоров'я спроможний виконувати відповідні службові обов'язки. Не може бути призначена на посади Директора Державного бюро розслідувань, першого заступника Директора Державного бюро розслідувань і заступника Директора Державного бюро розслідувань

особа, яка підпадає під обмеження, встановлені статтею 15 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», а саме: особа, яка визнана за рішенням суду недієздатною або обмежена у цивільній дієздатності; має судимість за вчинення злочину, не погашену або не зняту в установленому законом порядку (крім реабілітованої особи), або протягом останнього року притягувалася до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією; особа, яка у разі призначення матиме у прямому підпорядкуванні близьких їй осіб або буде прямо підпорядкована у зв'язку з виконанням повноважень близьким їй особам; особа, що не пройшла спеціальну перевірку.

У відповідності до ст. 18 ЗУ «Про Державне бюро розслідувань» працівники Державного бюро розслідувань під час виконання покладених на них обов'язків є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом. Ніхто, за винятком уповноважених посадових осіб державних органів у передбачених законами випадках, не має права втручатися в їхню законну діяльність.

В інтересах забезпечення особистої безпеки працівників Державного бюро розслідувань та членів їхніх сімей не допускається розголошення в засобах масової інформації відомостей про місце проживання цих осіб. Відомості про проходження служби працівниками Державного бюро розслідувань надаються з дозволу Директора Державного бюро розслідувань або його заступника.

У разі затримання працівника Державного бюро розслідувань або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою його тримають в установах для попереднього ув'язнення окремо від інших осіб [4].

Необхідність Державного бюро розслідувань для національної безпеки підтверджує й міжнародний досвід. Так, напрацьований у країнах Східної та Центральної Європи досвід виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з діяльністю організованих груп і злочинних організацій, слугує підтвердженням того, що в державі повинен функціонувати єдиний центральний орган виконавчої влади, уповноважений виявляти, розкривати й розслідувати найбільш небезпечні злочини та злочини, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями в найбільш важливих для забезпечення національної безпеки сферах.

Дослідження органів іноземних держав, що борються з небезпечними злочинами: Феде-

ральне бюро розслідувань в Сполучених Штатах Америки, Агентство внутрішньої безпеки Республіки Польщі, МАТАМ у Державі Ізраїль, Центральне бюро розслідувань в Індії, Національне агентство з боротьби зі злочинністю в Великобританії, Генеральна дирекція внутрішньої безпеки у Франції, Федеральне відомство кримінальної поліції у Федеративній Республіці Німеччині тощо [5, с. 220].

Без сумніву, вивчення досвіду правоохоронної діяльності зарубіжних країн, спільної політики у сфері внутрішніх справ та юстиції, протидії злочинності має велике значення для доктрини і практики сучасної України, її системи організації влади на всіх рівнях. Запозичення позитивного досвіду організації і функціонування системи цих органів інших держав здатне запобігти помилкам і негативним явищам, що особливо актуально для сьогодення України.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи дослідження зазначаємо, що Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції, а саме характерною ознакою якого є статус посадових осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів та тяжкістю правопорушень.

Слід зазначити, що утворення Державного бюро розслідувань має велике правове значення для суспільства. Створення даного органу говорить про те, що підсвідомо держава прагне перемогти злочинність посадових осіб вищих органів державної влади та правоохоронних органів України. Утвердження правових і демократичних засад у суспільстві залежить від того, на скільки ефективною та успішною буде діяльність ДБР, а неодмінною основою функціонування має бути прогресивне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Ільченко О.В. Правові аспекти створення та діяльності Державного бюро розслідувань [Текст] / О.В. Ільченко // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2017. – № 4. – С. 281-283.
2. Усатий О.Г. Першочергові кроки з розбудови Державного бюро розслідувань. 2016. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5141>.
3. Шкелебей В.А., Яцик Т.П., Підслідність корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень // Шкелебей В.А., Яцик Т.П., – Київ, 2019. – 349 с.
4. Про Державне бюро розслідувань: Закон України № 794-VIII від 12 Листопада

2015 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 18. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

5. Калиновський О. В. Співвідношення діяльності державного бюро розслідувань України з

діяльністю подібних органів іноземних держав світу // *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики: збірники наукових праць, матеріали конференцій (семінарів, круглих столів)*. 2019. С. 219–222.

Kovalchuk. I. S. Features of the legal status of the State Bureau of Investigation

The article states that the State Bureau of Investigation is a state law enforcement body, which is responsible for the prevention, detection, termination, detection and investigation of criminal offenses within its competence. The principles, content, essence, functioning and purpose of the State Bureau of Investigations are studied, reflecting both general theoretical views on these legal categories and the characteristics of the work and organization of this law enforcement agency. The place of the State Bureau of Investigation in the current legislation, as well as the specifics of their manifestation in law enforcement activities are clarified. The essence and content of such basic principles of organization and activity of the State Bureau of Investigations as rule of law, legality, justice, impartiality, independence are analyzed. It is noted that the establishment of the State Bureau of Investigation has great legal significance for society. The creation of this body suggests that subconsciously the state seeks to defeat the crime of officials of the highest state authorities and law enforcement agencies of Ukraine. The assertion of legal and democratic principles in society depends on how effective and successful the DBR will be, and progressive legislation must be an essential basis for its functioning.

Key words: *State Bureau of Investigation, law enforcement agencies, competence, principles, accountability, crimes of public figures, international experience, legal status, powers.*